

## НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ РАЗКАЗИТЕ И ПЪТЕПИСИТЕ НА ДИМИТЪР ДИМОВ

*Бистра Ганчева*

Разказите и пътеписите на Димитър Димов почти не са привличали вниманието на литературните ни изследователи. Това е лесно обяснимо. Те са малко на брой (четири разказа и пет пътеписа), а и не могат да се сравняват с романите на писателя — неговия капитален влог в българската литература.

Все пак те има с какво да събудят интереса ни. Димов пише разкази и пътеписи дълго време — от първите си стъпки като писател почти до пълното си творческо съзряване. Това говори за устойчиво, макар и рядко проявяващо се предразположение към двата жанра. От друга страна — и това е особено важно за литературоведа, — в тях се разкриват интересни авторски черти, които могат да допълнят творческия лик на писателя.

Подчертавано е (в работите на Стоян Каролев, Тончо Жечев), че Димов е субективен творец, чието присъствие силно се чувства в повествованието. Същевременно при него стремежът към авторска дискретност е подчертан — той не се вмесва пряко в белетристичното изложение, винаги говори чрез героите си, приютен зад условността на създадените образи.

Затова въпросът за авторското присъствие в произведенията на Димитър Димов възниква напълно естествено.

Важните наблюдения, направени досега в споменатите изследвания, изясняват основни пунктове от този проблем. В настоящите бележки се набелязват някои моменти от субективната писателска природа на Димов с оглед проявленията ѝ в разказа и пътеписа.

Известно е, че в пътеписите значителен е делът на достоверността, която измества художествената измислица. Обикновено в тях авторът говори от свое име. Така е във всички Димови пътеписи. В тях на места се създава дори впечатление за беседа, водена с читателя.

Но присъствието на автора не се ограничава само дотук. То е осезаемо и по друг начин. Например природните картини привличат вниманието не само с красотата на изобразените обекти. Важен момент в тях е самото съзерцание, в което се сливат чувствуването на духа на нещата и способността да се проникне по мисловен път в тяхната същност. Южната прелест на гръцкото море събужда рой мисли за древността и за някогашните хора, „необятният тъжен“ пейзаж на Кастилия се свързва веднага с фанатичния пламък на идеите, родени и защищавани в нея, баската природа вдъхва настроение, което обяснява психологията на хората, израснали в тази област на Испания. Авторската емоционалност, раздвижена от внушителността на видяното, на свой ред придава на изображението нещо от собственото си богатство.

Поради това пътеписите на Димов не се отличават с особена предметност и конкретност. Те въздействуват преди всичко с емоционалния контакт между природната красота и душевността на писателя. Така неусетно се разширява теренът на авторското присъствие, без то да бъде подчертано или натрапено.

Чрез начина на виждане авторската субективност се изявява по-силно и в разказите на Димов.

Четири негов разказа са писани в първо лице. Но в тях авторската личност не е адекватна на повествователя. За да се отграничи от него, Димов използва известния похват да въвежда герои-разказвачи, през чийто поглед е предадено случилото се. Предназначението им е едно и също — чрез тях се разкрива субективното авторско отношение към изобразеното.

Най-интересните моменти в разказите са психологическите анализи, направени от героя-разказвач. Самият той обаче, независимо дали е очертан като индивидуализиран участник в развилите се събития, дали е изграден като характер или съдба, ни интересува преди всичко като персонифицирано отношение към случилото се, към живота въобще. Това се отразява върху характера на изживяванията. С изключение на някои тук-там преднамерени разсъждения (особено в „Карнавал“ — една от ранните творби на Димов<sup>1</sup>) тяхната убедителност е неоспорима, логиката на развитието им — безпогрешна, но това е логиката на авторските познания за човешките чувства изобщо, а не логиката на конкретния характер.

Единствено разказвачът от „Задушна нощ в Севиля“ — маестро Кинтана — е герой със свой собствен живот в произведението. Но това не е омазоващо задачата му да въплъти авторовото отношение към събитията.

Чрез разказвача авторът присъствува във всеки момент от творбата. Той му „предава“ своя начин на мислене, своята емоционална нагласа, като не се отъждествява напълно с него. Така, без да ангажира изцяло творческото си „аз“, Димов има свободата да разкрие много свои естетически предразположения. Например в „Карнавал“ чрез образа на лекаря е намерил израз писателският интерес към подсъзнателното, към потайните дълбини на човешката душа, към онези непонятни сили, които дремят в нея и „понякога излизат на повърхността, оскърбявайки разума и достойнството“. Без съмнение тук са намерили израз и някои фрейдистки концепции, под чието влияние Димов се е намирал в началото на творчеството си, но безспорно е, че наред с тях се е проявила и неизменната, постоянна писателска склонност към интригуващото и тайнственото.

С това не се изчерпва въпросът. Във въведението на два от разказите си авторът говори и чрез друго лице, което прави или безапелационно отрицателна („Карнавал“), или иронично-снизходителна („Задушна нощ в Севиля“) характеристика на разказвача, който след това „взема думата“. С това се създава убеждението, че към случилото се може да се подходи и иначе, че разсъжденията трябва да се приемат с известна резерва.

Такова съотношение автор — разказвач — герой осигурява възможността да се погледне на живота от различни страни, в светлината на различни морални гледища. Това разкрива творец, който чувства дълбоко противоречивостта на нещата, а така определя и собственото си комплицирано отношение към тях. Това отношение издава богатство и изтънченост на писателското виждане, то отчасти засеня и събитията. Авторската субективност е художественият пълнеж на творбата.

Вторият основен момент в разказите (с известно отклонение на „Анатомът да Коста“, който по тема и форма на изложението се доближава до пътеписа) е съдбата на героините. В центъра и на „Карнавал“, и на „Севастопол 1913“, и на „Задушна нощ в Севиля“ са поставени жени с необикновен чар

и трагичен край. Може да се каже, че тяхната съдба, проследяването на определен отрязък от техния живот представлява сюжетният скелет на разказа, докато атмосферата, емоционалният пълнеж идат от присъствието на автора, „материализирано“ в героите-разказвачи.

Художествената убедителност на героините е различна. Не може да се сравнява шпионката от „Севастопол 1913“ със завършения образ на Канделита от „Задушна нощ в Севиля“. Но увлечението, с което разказите се четат до финала, е почти еднакво. То не се дължи на сюжета. Причината за интереса намираме пак в тези особени жени, в непобедимото творческо оживление, с което авторът изгражда техните образи.

Те съчетават съвършена женственост и изключителна интелигентност, необикновена физическа красотата и духовна опустошеност, пороци и силен дух. Тази сложност е причина и за сложното авторско отношение. То включва и подчертано осъждане, и непобедимо възхищение. Присъдата е безпощадна. Но тъкмо тази безпощадност и неминуемост на предстоящата им гибел поражда чувството за обреченост, което им придава особена трагичност. Смесицата от тъй противоположни моменти води до взаимното засилване на всеки от тях.

Женските образи на Димов са истинско въплъщение на противоречията в живота и отрицание на всяка едностранчива нормативна етика. А може би най-важната черта както в таланта, така и в човешката същност на писателя е да вниква в противоречивостта на явленията, в относителността на моралните норми, в условността, с която се определят човешките пороци и добродетели.

Тъй чрез женските си образи писателят дава израз на много важни свои творчески наклонности. Ето защо и шпионката от „Севастопол 1913“, и туберкулозната Ани от „Карнавал“, и Мануела-Канделита от „Задушна нощ в Севиля“ спадат към поредицата женски образи на Димов, които той създава с голямо вдъхновение и в които влага много от себе си. Те ни насочват към женски образ, пленил въображението на писателя, образ, на който той се старае да вдъхне живот във всяко свое произведение. Художественият резултат в отделните творби е различен, но възлението, с което авторът пристъпва към реализирането на своята творческа представа, е винаги еднакво силно. Дарбата на Димов да установи емоционален контакт с читателя довежда това възление до нас и ни кара да му откликнем. То е една от важните причини за специфичното, неотразимо въздействие на Димовите героини.

Тази писателска „ангажираност“ прави основателен въпроса за степента на авторската намеса в развитието на женските образи и за тяхната относителна самостоятелност.

Веднага трябва да се подчертае, че този проблем може да се изясни преди всичко въз основа на романите. Тук се правят само частични заключения.

Разказът „Задушна нощ в Севиля“ ни насочва към някои страни на въпроса. Въпреки че и в него се натъкваме на женска съдба, разкрита през очите на героиня, тук на преден план изпъква самата героиня с житейската си драма, а не субективното отношение към нея. Читателят изживява трагичната съдба на Мануела Торес с нейното превръщане от бедно гордо момиче във ваниететна звезда, с бавното ѝ умиране на върха на славата. Както се спомена, разказвачът маестро Кинтана, който проследява живота на Мануела, не е само оличително отношение на автора към разигралите се събития. Той е и герой, чийто път, сходен с пътя на Мануела, също следим с интерес.

Явно авторската намеса е изтеглена по-назад в полза на обективния развой на събитията. И все пак тя се чувства, вградила се е в образите на Мануела и художника-разказвач, сложила е своя отпечатък върху тях.

Очарованието на разказа иде тъкмо от този отпечатък. Най-хубавите моменти дължат своето художествено въздействие на субективния отзвук на разказвача (автора) към случилото се. Животът на Мануела е разкрит чрез възторга, съчувствието и съжалението на маестро Кинтана, съдбата ѝ е дълбоко изживяна и това изживяване отеква най-силно у читателя. Незабравим остава споменът за момичето Мануела и за нейния танц пред народа с единството между описание и чувствуване, между изобразителен детайл и богати асоциации. Тук отново се разкрива изтънчената авторова чувствителност.

Едновременно с това като че тъкмо очарованието на отделния момент понякога е за сметка на цялостното разгъване на образа. Острият завой в поведението на героинята, решението ѝ да продаде изкуството и личността си са повече отбелязани, отколкото възсъздадени.

Това е така, защото сложният душевен преход изисква вътрешни психологически предпоставки, които да са органически присъщи на характера, да се съдържат в самия него. А това налага по-големи автономни права на героя, негово самостоятелно развитие по собствена логика без непрекъснати диктати от страна на автора. Субективната писателска природа на Димов донякъде ограничава тази самостоятелност.

Тук в никакъв случай не се абсолютизира подробното разкриване на един душевен прелом. Познаваме много съвременни произведения, в които резки психологически пертурбации са съвсем пестеливо очертани, дори само загатнати и това не намалява художествената им убедителност. Но Димов се придържа твърдо към традиционното повествование, което в случай като този изисква индивидуалност с по-отчетливо оформен път на развитие. От друга страна, той не може да измени и на творческата си природа, да я направи по-малко субективна. Тази субективност е причина за леките пукнатини в образа. От друга страна обаче, на нея се дължи голямата внушителна сила не само на този разказ, но и на Димовата белетристика въобще.

Тъй че и в страничните си творчески прояви Димов не изменя на себе си. Всички страни на неговата ярко изявена субективност са неотменимо присъщи за него, защото са израз на самата му творческа природа. В различните произведения, дори в отделните моменти на едно и също произведение тя се разкрива от различни свои страни, като остава неизменна в същността си. Тази е може би главната причина за устойчивата творческа физиономия на писателя Димитър Димов.